

ԱՆԴՐԷՆՆՈՒ ՄԱՆԴԻԼՇՏԱՄ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԹԻՒՐՔԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՆԱԽՕՐԵԱԿԻՆ

I

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ
ԹԻՒՐՔԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ 20-ՐԴ ԴԱՐՈՒՄ

§ 1.- Այսօր արդէն անհերքելի վաւերագրերով հաստատուած է, որ 20-րդ դարի ընթացքում Ռուսաստանը Թիւրքիայի նկատմամբ հետեւել է զուտ պահպանողական քաղաքականութեան: Յարական կառավարութեան դիւանագիտական դրութիւնների բաղմամբիւ հրատարակութիւններ՝ կատարուած խորհրդային իշխանութեան կողմից*)՝ առանձնապէս ցայտուն կերպով ցոյց տւին ռուսական քաղաքականութեան պահպանողական բնոյթը Ռուսաստանի համար այնպիսի մի ծայրայեղօրէն կենսական խնդրում, որպիսին է Նեղուցների հարցը: Եթէ 19-րդ դարի վերջին դեսպան Նելիդովը դեռ դրւատում էր Ռաիորի նւաճման ծրագիրը, նրա զաղափարները զործադրութեան դրեցին 20-րդ դարի Ռուսաստանի կողմից: Այս Ռուսաստանը Նեղուցներում պատերազմակալ գործողութիւններ ի նկատի ունէր միայն այն պարագային, եթէ Թիւրքիայից դուրս մի ուրիշ պետութիւն փորձէր հաստատել այնտեղ եւ այդպիսով խախտել տիրող վոյսովիճակը: Միակ փոփոխութիւնը Նեղուցներում,

*) Օգտագործւած են հետեւեալ աղբիւրները.-

- 1) "Constantinople et les Détroits" (ռուսերէն եւ ֆրանսերէն).
- 2) Раздел Азиатской Турции.
- 3) Международныя Отношенія в Эпоху Имперіализма.
- 4) Матеріалы, относящіяся к исторіи Франко-русских Отношеній.
- 5) Европейскія Державы и Греція в эпоху всемірной войны.
- 6) Красный Архивъ.

որին ձգտում էր Ռուսաստանը 20-րդ դարում, Ոսկե դարի եւ Դարդա-
նիի բացումն էր ռուսական եւ ծովեզերեայ ուրիշ պետութիւնների
առջեւ: Իսկ Ոսկե դարումը թւում էր մի հեռավոր երազ, որ
պայմանաւորաւ էր Օսմանեան Կայսրութեան վերականգնումը: Ռուսաս-
տանը տրամադիր չէր մօտեցնելու այդ երազը: Ընդհակառակը, նա
աշխատում էր որքան հնար է հեռացնել: Այդ է պատճառը, որ նա
առաջին շարքերում էր այն պետութիւնների, որոնք մակեդոնական
կամ հայկական բարենորոգումներ էին պահանջում Թիւրքիայում:

Ռուս քաղաքականութեան այս փոփոխութիւնը Մերձաւոր Արեւ-
ելքում պէտք է փնտրել նախ եւ առաջ Յարերի Կայսրութեան սե-
փական ուժերի տկարացման մէջ: Ռուսաստանը 1905 թւին Հեռավոր
Արեւելքից վերադարձաւ խիստ պարտասած վիճակում եւ անմիջա-
պէս ընկաւ յեղափոխական խառնակութիւնների գիրկը: Այնպէս որ,
1908 թ. փետր. 3 - յունւ. 21, Պետերբուրգում, կայացած գաղտնի
խորհրդակցութեան միջոցին վարչապետ Ստոլիպինը յայտարարեց,
թէ՝ երբ Ռուսաստանը իր ուժերը հաւաքէ, ոչ կարող կը լինի որեւէ
արկածախնդրութեան մէջ նետուել, ոչ էլ նոյն իսկ գործօն նախա-
ձեռնութիւն ստանձնել միջապագային բնագաւառում. ներկայումս
խիստ պաշտպանողական քաղաքականութիւնից դուրս մի ուրիշ քա-
ղաքականութիւն կը լինէր մոլորութիւն ռուս կառավարութեան
կողմից:*)

§ 2.- Այս նոյն շեշտը մենք լսում ենք եւ Սադոնովի 1913 թ.
նոյեմբ. 23-ին Նիկոլայ ցարին ներկայացրած զեկուցման մէջ ի մա-
սին ռուս քաղաքականութեան Նեղուցներում, այն պահուն, երբ
եռուն բանակցութիւններ էին տեղի ունենում հայկական հարցի
շուրջը:**)

Ռուսաստանի արտաքին գործոց նախարարը բնորոշում է Օս-
մանեան Կայսրութեան վիճակը երկրորդ բալկանեան պատերազմի
վերջին: Թիւրքիայի զինուորական պարտութիւնը, անկայուն ռեժիմն
ու ելեւմտական խարխուլ դրութիւնը բոլոր եւրոպական կառավա-
րութիւնների մէջ ստեղծել են այն համոզումը, թէ պէտք չէ մեծ
յոյսեր զնել այդ պետութեան վերածնութեան վրա եւ թէ նրա եր-
կարակեցութիւնը լուրջ կասկածն է ներշնչում: Բոլոր մեծ պե-
տութիւնները սպասում են Օսմանեան Կայսրութեան վերջնական
կազմալուծման եւ մտածում են իրենց իրաւունքների ու շահերի ա-

*) Вестник Коммисариата Иностранных Дел, 1919 г. № 1, стр. 19-25.

**) Այս շատ կարեւոր վաւերագիրը հրատարակւած է ռուսերէն, «Կարմիր Դի-
ւան»-ի Զ. հատրում, 1924 թ. էջ 69-76:

սպանութեան մասին Փոքր Ասիայում: Թէեւ Թիւրքիոյ ընաճնշումը գուշակած է երկու դարերի ընթացքում, բայց կարելի է մտածել, որ եթէ արտաքին պայմանները նրա համար լինեն նպաստաւոր, Թիւրքիան, իր յարաբերական ապահովութիւնը հիմնելով օտարների հակամարտութեանց եւ պայքարների վրա, կարող է դեռ երկար գոյութիւն ունենալ: Սակայն, կասկածելի է, որ նա ինքն իր մէջ անհրաժեշտ ուժը գտնէ դրսից եկող վճռական հարւածին դիմադրելու համար: Մանաւանդ որ անհնար կը լինի երաշխաւորել ներկայ Եւրոպայի քաղաքական վիճակի կայունութիւնը, յատկապէս Բուքրէշի դաշնագրութիւնից յետոյ:

Դէպքերի այս դասաւորութիւնը, չարունակում է նախարարը, վերին աստիճանի բարդ ու դժւար խնդիրներ է դնում Ռուսաստանի առաջ: Հողային նւաճումները չեն մտնում մեր անմիջական շահերի մէջ: Մեր ներքին զարգացման սպահանջները ստիպում են մեր մտահոգութիւնների առաջին շարքում դնել խաղաղութեան պահպանութիւնը: Բայց եւ այնպէս, մենք չենք կարող աչք դոցել միջազգային կացութեան վտանգների վրա, որոնց վերացումը մեղանից կախած չէ: Ուրիշ պետութիւնների պէս, մենք եւս հէնց այժմեանից պարտաւոր ենք մտածել մեր իրաւունքների եւ շահերի ապահովութեան մասին ա՛յն դէպքում, երբ հանդամանքները մեզ պարտադրեն դէնքով պաշտպանել մեր իրաւունքները:

Ապա՝ պ. Սաղոնովը շատ յատկանշական ձեւով անցնում է Նեղուցների խնդրի ըննութեան: Նա ընդունում է, թէ կարելի է տարբեր կարծիք ունենալ այն մասին, թէ արդեօք Ռուսաստանի շահերին համապատասխանո՞ւմ է Նեղուցների դրաւումը, թէ արդեօք դրաւման համար անելիք զոհողութիւնները կը հատուցե՞ն ստացածի արժէքով: Բայց գտնւում է, որ կարելի չէ ռուսական քաղաքականութիւնը դնել կասկածելի հիմքերի վրա: Յատկապէս, վերջին ժամանակներս, խնդիրը կոնկրետ է մի կողմից Նեղուցների տնտեսական կարեւորութեան աճման փաստով Ռուսաստանի համար, միւս կողմից յաղթահարելիք քաղաքական ու ռազմադիտական դժւարութիւնների յաւելումով: Մի բան միայն ստոյգ է: Գոյութիւն ունեցող վիճակի փափոխութեան դէպքում, Ռուսաստանը չի կարող հանդուրժել, որ խնդիրը վճռւի իր շահերին հակառակ ձեւով:

Այնուհետեւ՝ պ. Սաղոնովը բացայայտօրէն դնում է այն հարցը, թէ արդեօք Թիւրքիայից եւ Ռուսաստանից դուրս ուրիշ մի պետութեան հաստատուելը Նեղուցներում կը համապատասխանե՞ Ռուսաստանի շահերին: Եւ տալիս է բացասական պատասխան:

Թիւրքիայի ներկայութիւնը Նեղուցներում, ռուսական շահերի

տեսակէտից, վերջիններէս պաշտպանութեան խնդիրը, ընդհանուր առմամբ, լուծում է դոհացուցիչ կերպով: Թիւրքիան ոչ շատ զօրաւոր պետութիւն է, ոչ շատ տկար: Նա անզօր է սպառնալու Ռուսաստանին եւ պարտաւորւած է հաշի առնել նրան: Օսմանեան կայսրութեան արատաւորութիւնը, այն հանգամանքը, որ նա անկարող է եղել բարեկարգել իրաւական եւ մշակութային տեսակէտից, մինչեւ այժմ ծառայել է մեր օգտին, որովհետեւ Կիսալուսնին հպատակ ժողովուրդները հակել են դէպի ուղափառ Ռուսաստանը. մի հակում, որ կազմում է մեր միջադպային կացութեան հիմքերից մէկը Արեւելքում եւ Եւրոպայում: Նեղուցների փոխանցումը մի աւելի զօրաւոր պետութեան հաւասար կը լինէր Հարաւային Ռուսաստանի տնտեսական զարգացումը այդ պետութեան ենթարկելուն: Իրեւ հետեւանք Դարգանէլի առեւտրական նաւերի առջեւ փակելուն թիւրք-իտալական պատերազմի ընթացքին, Ռուսաստանի 1912 թ. առեւտրական հաշեկշիւը հարիւր միլիոնով պակաս եղաւ նախընթաց երեք տարիների միջին հաշեկշիւի համեմատութեամբ: Եւ այդ դեռ չնայած այն հանգամանքի, որ դիւանագիտութիւնը յաջողեց Նեղուցների փակման տեսողութիւնը հասցնել համեմատաբար կարճ ժամանակի: Իսկ ի՞նչ կը լինի այն պարագային, եթէ Նեղուցները դառնան մի պետութեան ձեռքին, որ ի վիճակի կը լինի հակառակելու Ռուսաստանի պահանջներին: Եւ այս վտանգը գոյութիւն կունենայ նոյն իսկ այն դէպքում, երբ այդ պետութիւնը մեծ պետութիւն էլ չլինի: Որովհետեւ՝ չնորհիւ աշխարհազորական բացառիկ պայմանների՝ ինչ պետութիւն էլ փոխարինելու լինի Թիւրքիային, նա հետամուտ կը լինի գերակայութեան Բալկաններում եւ ծաւալելու Փոքր Ասիայում:

Առաջ է քաշւում նաեւ ամբողջիւնները քանդելու ու Նեղուցները չէզոքացնելու ծրագիրը: Ռուս նախարարը չի հաւատում նման կարգադրութեան արդիւնաւէտութեան. չէզոքութիւնը կարելի է խախտել յանկարծական յարձակումով, մի բան, որ կը հեշտանայ ամբողջիւնների բացակայութեամբ: Ամէն պարագային, Նեղուցների զինաթափումն ու չէզոքացումը անհրժեշտ կը դարձնէ ռուսական ուժերի յաւելումը Սեւ Ծովում, որպէսզի կարելի լինի նման հնարաւորութեան առջեւ առնել:

Պ. Սադոնովն այս առթիւ չի մոռանում յիշել յատկապէս Բուլղարիայի փառասիրական ձգտումները Պոլսի վերաբերմամբ. ձգտումներ, որոնք պարզ կերպով երեւան եկան բալկանեան վերջին պատերազմի ընթացքում: Բուլղարիան ի վերջոյ պարտուեց իր նախկին դաշնակիցներից, բայց նրա երազը հաստատուելու Նեղուցների

ափերին կարող է նպաստաւոր հանգամանքների թելադրանքով վերականգնանալ եւ մղել նրան մի նոր թերեւս ճակատագրական-գերօհի իր թիւրք հարեւանի դէմ :

Յետոյ, արտաքին գործոց նախարարը մեծ դառնութեամբ մատնանշում է Ռուսաստանի տեքնիկ պատրաստութեան անբաւարարութիւնը պատմական այն մեծ խնդրի համար, որ հաւանաբար պէտք պիտի լինի լուծելու : Յիրաւի՝ մի կողմից բնաւ ասպնջութեամբ չէ վայրկեանի պահանջի համեմատ բաւարար ռազմական ուժերի փոխադրութիւնը դէպի Ոսկոր : Հակառակ միլիոնների ծախսի, Սեւ Ծովի առեւտրական նաւատորմիլը պատրաստ չէ այդ նպատակի համար : Դեռ 1895-ին, հայկական կոտորածների միջոցին, երբ մենք կարող էինք դրաւել Պոլիսը Անգլիայի հաւանութեամբ, ստիպւած եղանք հրաժարել այդ բանից, որովհետեւ մեր փոխադրական միջոցները պակաս էին եւ ցամաքային ուժերի զօրաշարժի պայմանները՝ անբաւարար : Նոյնպէս եւ անցեալ (1912) տարի - 18 տարի յետոյ - մենք հարկադրւած եղանք հաստատել, որ մեզ երկու ամիս պէտք պիտի լինէր երկու կորպուս զօրք փոխադրելու համար, այսինքն՝ արագ գործողութիւնն անհնար էր : Միւս կողմից, ռուս ռազմական նաւատորմիլը բաւական չափով ուժեղ չէ : Կարելի է ասել նոյն իսկ, որ 1914-1916 թւականներին թիւրք նաւատորմիլը կը լինի աւելի բարձր թէ իր նաւերի որակով եւ թէ հրետանիի զօրութեամբ : Նախարարը պնդում է գործնական միջոցների անհրաժեշտութեան վրա նման դրութեան առջեւ առնելու համար - Սեւ Ծովի նաւատորմիլի ուժեղացում, զօրաշարժի եւ զօրքերի փոխադրութեան պայմանների բարելաւում եւ այլն :

Իսկ ինչ վերաբերում է դիւանագիտական միջոցների, նախարարը մի անգամ եւս ընդգծում է, որ Թիւրքիայի մօտակայ քայքայումը ձեռնտու չէ Ռուսաստանի համար եւ որ վերջինս ամէն ճիգ պէտք է թափէ ուշացնելու համար քայքայման ժամը : Այլեւ Նեղոցների խնդիրը չի կարող դրւել այլ կերպով, բայց եթէ եւրոպական ընդհանուր խառնակութիւնների շրջանակում : Վերջին պարագային Ռուսաստանը կը լինի դաշնակից Ֆրանսային, իսկ դաշնակցութիւնը Անգլիայի հետ շատ հեռու է ասպնջութեամբ լինելուց : Մենք կարող կը լինենք յուսալ Սերբիայի, թերեւս եւ Ռումանիայի վրա : Բայց եւ այնպէս, կացութիւնը Բալկաններում անկայուն է չնորհիւ Աւստրեւոնգարիայի կենտրոնախոյս ձգտումների եւ իրրեւ հետեւանք այն բանի, որ Բուլգարիան չի կարողանում ընդունել Բուքրէշի խաղաղութիւնը : Մի խօսքով, պարզ է, որ խաղաղութեան պահ-

պանութիւնը, որ այնքան բաղձալի է Ռուսաստանի համար, Ռուսաստանից կախւած չէ միշտ:

Նախարարը վերջացնում է խնդրելով կայսրին՝ արտօնել հրաւիրելու մի «Յատուկ խորհրդակցութիւն» իր յարուցած խնդիրները քննելու եւ որոշելու համար ուստ արտաքին քաղաքականութեան ընթացքը եւ ներքին միջոցները այս մասին:

Պ. Սազոնովի ղեկուցումը հաստատուեց Յարի կողմից նոյեմբ. 27-ին, Լիվադիայում:

§ 3.- Բայց նախ քան «Յատուկ խորհրդակցութեան» հրաւիրելը, 1913 թ. դեկտ. 31-ին (1914 թ. յունւ. 13), վարչապետ Կոկովցովի նախագահութեան տակ, գումարուեց մի ուրիշ դադառնի ժողով քննելու համար դերման զօրավար Լիւսան Ֆոն Սանդէրսի նշանաւոր միջադէպը: Զօր. Ֆոն Սանդէրսը դրւած էր դերմանական մի առաքելութեան գլուխը Թիւրքական բանակը վերակազմելու նպատակով եւ միաժամանակ նշանակւած էր Պոլսում կանգնած առաջին կորպուսի հրամանատար: Ռուսաստանը չէր բողոքում զօրավար Լիւսանին մարդիչի դեր յանձնելու դէմ, բայց եռանդով հակառակում էր նրա հրամանատարութեան Պոլսում, որ, բնականաբար, Գերմանիային պիտի ապահովէր տիրապետող դիրք Թիւրքիայում: Այս ժողովի արձանագրութիւնները** ցոյց են տալիս, որ Ռուսաստանը բոլորովին ցանկութիւն չունէր նւաճումներ անելու Թիւրքիայում եւ որ նրա դիտաւորութիւնն էր ծայրայեղ միջոցների դիմել սոսկ տիրող գոյավիճակը ապահովելու համար:

Ժողովից առաջ, արտաքին գործոց նախարար պ. Սազոնովը Յարին ուղղած իր 23 դեկտ. ղեկուցումով պնդում էր, թէ Պոլսի դերման հրամանատարութեան Ռուսաստանի կողմից ընդունելը հաւասար կը լինի մի մեծ քաղաքական պարտութեան եւ խիստ զրգարան հետեւանքներ կունենայ: Սակայն եւ այնպէս, պ. Սազոնովը անհնար էր համարում գործել առանց Ֆրանսայի եւ Անգլիայի հետ նախնական համաձայնութեան գալու եւ պնդում էր, թէ անջատ գործունէութիւնը ուսնների կողմից՝ կապւած է վտանգների հետ: Եւ թէ իր դրաւոր առաջարկութիւններով եւ ժողովում բանաւոր կերպով նախատեսնում էր բռնի միջոցներ Թիւրքիայի դէմ, նոյն իսկ Թիւրքական հողի որոշ մասերի գրաւում, դրա պատճառը այն էր, որ նա հնարաւոր էր համարում Գերմանիայի ձեռնպահութիւնը,

*) «Красный Архив», том VI, стр. 67.

**) «Константинополь и Проливы», т. I, стр. 65-71; Захер «Константинополь и Проливы», в «Красн. Архиве», т. VII, стр. 46-49; «Вестник Ком. Иностр. Дел», № 1, стр. 32.
Stieve, "Iswolsky und der Weltkrieg" p. 234-246.

մանաւանդ եթէ վերջինս դործ ունենալու լինէր ամբողջ Երրեակ Համաձայնութեան հետ: Բայց եւ այնպէս, վարչապետ Կոկովցովը բացարձակապէս հակառակեց բռնի միջոցների կիրառման, որոնք, նրա կարծիքով, անխուսափելիօրէն առաջ պիտի բերէին Գերմանիայի միջամտութիւնը եւ հետեւանքը պիտի լինէր պատերազմ, մինչդեռ պատերազմը պ. Կոկովցովը դիտում էր իբրեւ մեծադոյն դժբախտութիւնը Ռուսաստանի համար եւ, հետեւաբար, ծայրայեղօրէն անցանկալի էր համարում Ռուսաստանի խառնելը եւրոպական բախումին:

Ի վերջոյ, խորհրդակցութիւնը ընդունեց մի քանի բանաձեւեր, որոնք հրահանգում էին շարունակել բանակցութիւնները Բերլինի հետ «մինչեւ որ բոլորովին երեւայ նրանց ապարդիւն լինելը»: Եւ Թիւրքիայի դէմ ճնշիչ միջոցների կիրառումը հնարաւոր էին համարում միայն Ֆրանսայի եւ Անգլիայի հետ համախորհուրդ: Այն դէպքում, երբ այս երկու պետութիւնների մասնակցութիւնը կարելի չլինի ապահովել, խորհրդակցութիւնը հնարաւոր էր համարում դործադրութիւնը այնպիսի ճնշիչ միջոցների, որոնք կարող էին պատերազմի յանգել Գերմանիայի հետ:

Սակայն, Գերմանիան, բանական կերպով դատելով, որ իրեն համար էականը բովանդակ Թիւրք բանակի վերականգնումն է իր զօրավարների միջոցով, ի վերջոյ հնարադիտութիւնն ունեցաւ զիջելու Ռուսաստանին վարկի խնդրում եւ հրաժարեց առաջին կորպուսի հրամանատարութիւնից: Բայց այս ուշացած զիջումը դեռ յայնի չէր դեկտ. 31-ի խորհրդակցութեան անդամներին: Այս խորհրդակցութեան արձանագրութիւններն էլ վկայում են պատերազմից խուսափելու ակնյայտի ցանկութիւնը:*)

§ 4.- 1914 թ. փետր. 8-ի «Յատուկ խորհրդակցութիւնը»...**) Մի քանի շաբաթ յետոյ, 1914 թ. փետր. 8-ին գումարեց «Յատուկ խորհրդակցութիւնը», քննելու համար արտաքին դործոց նախարարի 1913 թ. նոյեմբ. 23-ի ղեկուցումը: Պ. Սագունովի նախագահած այս

*) Լիման ֆոն-Սանդերսի միջադէպի մամբասանութիւնների մասին տես իմ «La politique russe d'accès à la Méditerranée au XX siècle» dans le Recueil de l'Académie de la Haye.

**) Օգտագործւած են հետեւեալ աղբիւրները.-

1) «Красный Архив», 1924 г., т. VII, стр. 51-56.

2) «Констант. и Пролывы», т. I, стр. 77-81.

3) «Сборник Секретн. документов из Архива бывшего Министр. Ин. Дел».

4) «Междун. Отношения в эпоху Имперализма», серия III, т. I, № 295, стр. 373-391.

Ժողովին մասնակցեցին ծովային նախարար ծովակալ Գրիգորովիչը, բանակի սպայակոյտի պետ զօրավար Ժիլինսկին, Պոլսի դեսպան պ. Գիրսը եւ երեք նախարարութեանց մի քանի բարձր պաշտօնեաներ :

Սկզբում պ. Սազոնովը յայտարարեց, թէ մօտիկ ապագայում կարելի է սպասել այնպիսի դէպքեր, որոնք արմատապէս կը փոխեն միջազգային վիճակը Մերձաւոր Արեւելիում : Այս նախարարը մի անդամ եւս ներկայացրեց իր զեկուցման հիմնական խմատը. — անկարելի է Ռուսաստանի համար հաւանութիւն տալ, որ Ռաիորի եւ Դարդանէլի եղերքին հաստատուի Թիւրքիայից դուրս մի ուրիշ պետութիւն, եւ, հետեւաբար, Թիւրքիայի հեռանալու դէպքում անհրաժեշտ է, որ Ռուս պետութիւնը գրաւէ Նեղուցները : Այս առաջարկին համաձայն էին խորհրդակցութեան բոլոր անդամները :

Վիճարանութիւնը սահմանափակեց միայն այն միջոցներով, որոնք անհրաժեշտ կը լինեն առաջադրւելիք նպատակին հասնելու համար : Քանի որ արտաքին գործոց նախարարը յայտարարել էր, թէ կարելի է Նեղուցների դէմ նախատեսել ուսանական որեւէ գործողութիւն եւրոպական պատերազմից դուրս, ամենից առաջ ներկայացաւ ռազմադիտական բարձր կարեւորութիւն ունեցող մի խնդիր : Բանակի սպայակոյտի պետ զօր. Ժիլինսկին յայտնեց այն կարծիքը, թէ իրեն էլ, ինչպէս եւ պ. Սազոնովին, անհնար է թուում, որ պայքարը Պոլսի տիրապետութեան համար տեղի ունենայ եւրոպական պատերազմից դուրս : Իսկ նման պատերազմի պարագային, Հարաւային Ռուսաստանում կանգնած եւ Պոլիս ուղարկւելու յատկացած զօրամասերը կարող են ուղարկել միայն այն դէպքում, երբ պայմանները նպաստաւոր լինեն արեւմտեան ճակատում : Հակառակ դէպքում, այս զօրամասերն էլ կուղղւեն դէպի գլխաւոր ճակատը, ուր պիտի միջուկ եւ Նեղուցների ճակատագիրը : Զօր. Ժիլինսկիի այս տեսակէտին մեծ եռանդով հակաճառեց ծովային սպայակոյտի ներկայացուցիչ գլխապետ Նեմիցը, որ արտայայտեց հետագային արդարացած այն կարծիքը, թէ Ռուսաստանը Նեղուցները Եւրոպայի ձեռքից կը ստանայ միայն այն դէպքում, երբ գրաւէ կուով եւ հատութեան բանակցութիւնների վայրկեանին հաստատուած լինի այնտեղ : Ուստի Պոլսի գրաւումը ուսու գլխւորական ուժերով անհրաժեշտ է նոյն իսկ արեւմտեան ճակատում պատերազմ եղած պարագային : Հակառակ դէպքում, Նեղուցները կարող են գրաււել ոչ ուսու նաւատորմիդի կամ բանակի կողմից :

Առանց, սակայն, վերջնականապէս արտայայտւելու ռազմադիտական այս հետաքրքրական վիճարանութեան մասին, խորհրդակ-

ցութիւնը անցաւ Պոլսի դէմ հնարաւոր պատերազմի գործնական խնդիրների ըննութեան: Բանակի եւ նաւատորմի ղեկավարները - կատարելապէս համախորհուրդ պ. Սաղոնովի ղեկուցման - վկայեցին, թէ ռուսական սպարապետութիւնները բոլորովին անգոհացուցիչ են Նեղուցների նւաճման համար: Այս խորհրդակցութիւնն էլ ընդունեց մի շարք բանաձեւեր Նեղուցների դէմ ուղարկելիք ուժերի մեծացման անհրաժեշտութեան, զօրաչարժի ժամանակամիջոցի կրճատման, փոխադրութեան միջոցների բարելաւման եւ նոր ռազմանաւերի շինութեան մասին: Այս բանաձեւերը 1914 թ. մարտ 23-ին վաւերացւեցաւ Նիկոլայ Բ. կայսեր կողմից:

Այսպիսով 8|21 փետր. 1914 թ. խորհրդակցութիւնից հետեւում է, որ

ա). Ռուսաստանը Նեղուցների շրջանում որեւէ գործողութիւն հնարաւոր էր համարում միայն ընդհանուր պատերազմի պարագային:

բ). Գործնական տեսակէտից Ռուսաստանը բնաւ սպարապետ չէր Նեղուցների նւաճման համար:

Փարիզ.

(Շարունակելի)

